

Josef Maňák

K POBLEMATICE OBJEKTIVNÍHO POSUZOVÁNÍ PEDAGOGICKÝCH JEVŮ

Snahou vědeckého výzkumu je docházet sběrem, popisem, pořadáním, posuzováním a hodnocením informací a faktů k zobecněním, k objektivním závěrům, k zákonitým tendencím, k zákonům, k pravdivému postizení skutečnosti. Je zřejmé, že cesta k výsledkům, které umožňují také predikci jevů, je dlouhá a nesnadná, vyžaduje totiž ve všech dílčích momentech poznávacího procesu maximální obezřetnost, poctivost a přesnost. K závěrům predikčního charakteru nestačí tedy jen shromáždění faktů, byť sebevětšího rozsahu, chybí-li jejich jednoznačná registrace, objektivní postizení, podrobná analýza, vyvození logicky bezchybných závěrů a vřazení do příslušného vztažného systému. Důležitou úlohu při pořadání získaných faktů má teorie, která umožňuje jevy popsat, vysvětlit a předvídat (J. Sup). V tomto procesu, aproximativně se blížícím k pochopení podstaty jevů, má důležitou funkci zejména objektivní postizení a posouzení pozorovaných jevů, a to jednak proto, že výstižné a nezkrácené zachycení jevu umožňuje jeho autentickou identifikaci, což je nezbytné východisko jakéhokoliv jeho dalšího zpracování, jednak proto, že pouze pravdivé posouzení jevu je s to zajistit věrohodné soudy a závěry, které se na jeho základě vytvářejí.

Věda si, aby dosáhla pravdivého poznání skutečnosti, vytvořila řadu nástrojů, které se postupně stále zdokonalovaly. Výzkumy založené na experimentální metodě a statistické a matematické analýze získaných dat umožnily s velkou přesností proniknout do objektivních zákonitostí sledovaných jevů (F. N. Kerlinger) a staly se předpokladem pro předpověď průběhu a výsledků popisovaných procesů (L. B. Itelson). Ukázalo se však, že kvantifikovatelnost jevů a procesů má své hranice (J. L. Fischer) a že tedy objektivní, měřitelné postizení vztahů a struktur vztahů a struktury reality je složitější, než se původně předpokládalo. Procedury zaměřené na objektivitu, reliabilitu a validitu naměřených parametrů zkoumaných dat sice plně zajišťují formální, matematickou nerozpornost, spolehlivost a adekvátnost zjištěných veličin, ale nejsou s to ovlivnit a garantovat prvotní pravdivé a úplné postizení faktů a bezpečné oddělení zjištěných dat od subjektivních aspektů posuzovatele.

Jestliže uvedené problémy se v různé míře projevují ve výzkumech a ve vědecké činnosti obecně, vystupují zvláště zřetelně ve vědách humanitních a zejména v pedagogice, protože pedagogika je zařazována mezi tzv. vědy popisné, které podle některých názorů ještě zdaleka nepřekonalý vývojovou etapu popisnosti. Představitelé pedagogiky sami již dříve poukazovali na nedostatečnou úro-

veň pedagogického poznání a upozorňovali na subjektivní empirismus, spekulativní normativismus a formální povahu mnohých výzkumných pedagogických prací (např. J. Váňa). Tato kritika a sebekritika, a to z různých pozic, se v současnosti ještě zvyšuje, často je ostrá a nekompromisní, mnohdy dokonce i poněkud jednostranná a nespravedlivá. Jejím hlavním nedostatkem však je, že bývá paušální a že nenavrhuje cesty k nápravě kritizovaného stavu.

Protože však kritika pedagogiky a jejích vědecko-výzkumných výstupů permanentně doprovází celou její existenci, je nesporně po některých stránkách oprávněná. Zřejmě vychází z objektivně působících podmínek, které tuto situaci způsobují, které je ovšem nutno poznat a případně též odstranit nebo aspoň zmírnit jejich negativní vliv. Vědomě abstrahujeme od periodické obměny paradigmat pedagogiky, od ideových a filozofických hledisek, která v rámci svého dobového působení pedagogiku ovlivňují. Půjde hlavně o to naznačit problémy, které jsou spojeny s primárním postihováním pedagogických jevů, s jejich posuzováním, vyhodnocováním, logickému soustavňováním a vřazováním do výstavby pedagogického teoretického systému.

Jedním ze zdrojů potíží při objektivním posuzování faktů je tzv. informační exploze, v současnosti přerůstající v informační krizi a inflaci. Konstatuje se, že množství nově získávaných informací se začíná vyrovnávat s množstvím informací nevyužitých, resp. ztracených v publikacích, časopisech a v různých výzkumných zprávách (A. A. Dobrodnicyn). Pokud nebudou k dispozici snadno dosažitelné automatizované informační systémy, bude jen velmi obtížné, ne-li nemožné, užitečné potřebné informace vybrat, zpracovat a využít k hlubšímu poznání. Přemíra nepřehledných informací spíše povede k jejich náhodnému výběru a následkem toho k málo validním závěrům. Anebo k rezignaci, která může mít ještě horší výsledky. Ztrátu orientace v bludišti inflačních informací, projevující se povrchním úsudkem nebo uzavíráním se do své úzké specializace, lze ostatně pozorovat u řady zdánlivě vzdělaných lidí, kteří, ač nejsou schopni logické syntézy a objektivního úsudku, vnucují své názory a postoje široké veřejnosti.

Pedagogické jevy, fakty, údaje, data, informace už svou povahou představují zvlášť náročný úkol pro objektivní registraci, neboť jsou velmi variabilní, dynamické a mnohostranně podmíněné. To je ostatně úděl všech lidských aktivit, u nichž kromě jejich vnitřní, kauzální determinovanosti vystupuje do popředí také aspekt finální orientovanosti. Objektivně zachytit pedagogický fakt znamená zaregistrovat všechny jeho důležité parametry prostorových, časových, ale také komunikačních, osobnostních a dalších vazeb, které určují jeho místo a váhu v struktuře daného systému. Dostatečně nevyškolený, nepozorný nebo necitlivý pozorovatel může jen náhodou dosáhnout cílů, které se od vědeckých postupů očekávají.

I dnes je poučné si připomenout Baconovu nauku o idolech, která výstižně vy-

stihuje nebezpečí ohrožující správné myšlení a zkoumání, kterému je vystavena metoda objektivního poznávání. Bacon, jak známo, uvádí čtyři předsudky, které myšlení svádějí z pravé cesty. Jsou to idoly jeskyně (idola specus), idoly kmene (idola tribus), idoly tržiště (idola fori) a idoly divadla (idola theatri). Pramenem těchto předsudků je individuální založení člověka, lidská povaha, mezilidská komunikace, řeč a tradice. Je nutno konstatovat, že vždy v nějaké míře doprovázejí poznávací aktivity člověka, a je jen otázkou, zda je člověku přisouzeno být zcela v zajetí svých smyslových, myšlenkových a zkušenostních hranic, nebo zda je možno nepřipustit zkreslení skutečnosti. K nejzávažnějším prohřeškům proti objektivitě poznání z hlediska Baconových idolů zřejmě dochází vlivem individuálních předpokladů a vlivem lidské povahy vůbec. Jistý antropomorfismus a osobní rovnice při posuzování jevů jsou ovšem přirozeným atributem lidské výbavy, která se promítá do sebeexaktnějšího pozorování a s níž se jako s určitou konstantou lidské existence musí počítat. Jde však o to, aby toto lidsky rodové a osobnostně individuální vidění světa nepřerůstalo do zcela subjektivního posuzování. Lze předpokládat, že vědecký pracovník by měl o redukci subjektivního přístupu ke zkoumané realitě vědomě usilovat a vědecký adept by měl být v tomto ohledu dokonce cílevědomě školen.

V současnosti jsme svědky značného společenského uvolnění, které sice zdánlivě koresponduje s reálnou svobodou v tradiční demokratické společnosti, ve skutečnosti však neodpovídá plně stabilizované demokracii, chybí především občanská sebekázeň, respektování názoru spoluobčanů a ochota realizovat společná usnesení. S rozpornými postoji k nárokům a povinnostem se setkáváme jak v občanském životě, tak v politice, ale též v kulturních a vědeckých aktivitách. I do těchto oblastí proniká totiž vlivem celkové společenské atmosféry nevážnost ke kultuře a vědě. Svědčí o tom mimo jiné např. zánik nebo živoření řady kulturních a odborných časopisů, nekompetentní rozhodování bez znalosti věci na různých úrovních řízení, úpadek školního pokusnictví, nedostatek seriózních výzkumu atd. Svět vědy a svět občanského života se v mnoha průsečících prolíná a vzájemně ovlivňuje. Zdá se však, že na rozdíl od pozitivistické éry se ve věku postmoderním hodnotový systém vědce i obyčejného člověka liberalizuje a relativizuje a že nezávazný postoj k základním jistotám člověka začíná ovlivňovat veřejné mínění, zpochybňuje se možnost dosáhnout pravdivého poznání. Avšak jak vyvozuje Miloslav Král (1994, 83), i v nastupující změně paradigmatu vědy „problém pravdivosti vědeckých teorií zůstává i nadále, koncem dvacátého století, záležitostí jejich korespondence k referenční skutečnosti“.

Hledání pravdy v pedagogickém vědeckém poznávacím procesu nelze ztotožňovat s odhlasovanou dohodou mezi příslušnými odborníky, ale toto úsilí vždy bude konfrontací se životem společnosti a s výchovnou realitou. Proto i nadále bude nutné překonávat subjektivní postoje a solipsistické nálady, uznávající

vlastní zážitky za jedinou skutečnost, popř. pohrdavě zahrnující pedagogicko - psychologické disciplíny mezi tzv. kargokultické poznatkové okruhy. I u nás se začíná prosazovat vědecký pedagogický výzkum, který, doufejme, vnese do naší poznatkové sféry víc úcty k zjištěným faktům a bude orientovat širokou pedagogickou obec na objektivní poznání a respektování pedagogických jevů. Je nezbytné neúnavně usilovat o prohloubení a zpřesnění poznání, neboť, jak zdůrazňuje Karl K. Popper (1979, 191), „cílem vědy je nacházet uspokojivé vysvětlení toho, co nás překvapuje a co si vyžaduje objasnění“.

LITERATURA

- DOBRONICYN, A. A.: Matematika a popisné vědy. In: N. N. Moisejev, Číslo a myšlení. Praha, MF 1983, s. 17-24.
- FISCHER, J. L.: Meze kvantitativní metody. In: Filosofické studie, Praha 1968.
- ITELSON, L. B.: Mathematische und kybernetische Methoden in der Pädagogik. Berlin 1967.
- KERLINGER, F. N.: Základy výzkumu chování. Praha, Academia 1972.
- KRAL, M.: Změna paradigmatu vědy. Praha, Filosofie 1994.
- POPPER, K. K.: Objective knowledge. Oxford 1979.
- SUP, J.: Meze pedagogické teorie. In: Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, roč. 1992, I 26, řada pedagogicko-psychologická. Brno, MU 1992, s. 15-27.
- VÁNA, J.: O metodologických problémech v rozvoji pedagogické teorie. Pedagogika, 12, 1962, č. 3, s. 272-315.

Pracoviště autora:

Prof. PhDr. Josef Maňák, CSc. katedra pedagogiky, Masarykova univerzita Brno.